

Қазақтың батырлары

1922 ж. мамырдың 15 Бөкей губерниясі Ганюшкино селосында (қазір Атырау облысында) дүниеге келген. Әкесі — Қайыр балықшы, анасы — Меруерт мұғалім болып еңбек еткен. Ұшқыштық өмір жолын Оралдың аэроклубында бастап, кейін әйгілі ұшқыш Марина Раскова басқарған 46-гвардиялық полкінің құрамында 300-ден астам әуе шайқастарына қатысқан Хиуаз Доспанова сол кездің өзінде теңдессіз ерлігі үшін «қанатты қыз» атанған еді. Әлия, Мәншүк, Хиуаз... Сұрапыл соғыс жылдары етік киген ер азаматтарға бергісіз ерлікке барған осындай қаракөз қазақ қыздарының батылдығын, батырлығын әсірелеп, әспеттеудің қажеті де жоқ шығар... Олардың есімдерін тек Қазақстан ғана емес, кезіндегі КСРО халықтары да жақсы біледі. Хиуаз Астраханьдағы балық кәсіпшілігімен айналысқан жұмысшы отбасынан шыққан. Ол кісінің кезінде Мәншүк Мәметовамен бір көшеде тұрып, көрші болғанының өзі өмірінің естен кетпес бір сәті іспеттес. Есімдері тарихта мәңгі қалатын бір көшенің батыр қыздарының мінездерінде де ұқсастық бар ма деп қалдық. Алғырлық, қайсарлық, адалдық. Міне, екеуіне ортақ қасиет. Мектеп қабырғасын үздік бағамен тәмамдаған талдырмаш жас қыз ұшқыш болуды армандайды. Алға қойған мақсатын қайтсе де орындауға дағдыланған ол, соғыс басталған жылдары Москвадағы Жуковский атындағы әскери-әуе Академиясына қабылданбай қалса да, медицина институтынан алған білімімен тылда еңбек етіп, кейін ұшқыштар дайындайтын училищеге түседі. Өрімдей жас қыздың қайсарлығына тәнті болған атақты ұшқыш әйел Марина Раскова сол кезде-ақ оған зор үміт артқан екен. Есімдері кең тараған ұшқыш әйелдер Гризобудова, Осипенко, Расковаларға еліктеген Хиуаз Доспанова үмітті ақтайды.

«Арада ширек ғасырдан астам уақыт өтсе де, алғашқы әскери операцияға барғаным көз алдымда кеше ғана болғандай сайрап тұр» дейді Хиуаз апай.

...Даланы түн қараңғылығы жайлаған кез. Алдымен жарық бергіш бомба тастапты. Себебі жау әскері мен техникасының қай жерде орналасқанын анықтап алу қажет болған. Сол сәт төңірек жап-жарық болып кетеді. Звено командирі Е.Пескова мен Х.Доспанова бұйрық түсісімен жаудың атыс ұясын бомбалай бастайды. Қашанда сақ отыратын жау әскері естерін жинап та үлгермепті. Неше мәрте бомбалап, даланың астаң-кестеңі шығып жатқанда ұшқыш қыздар аққан жұлдыздай көзден ғайып болады. Алғашқы әскери тапсырманы осылай сәтті орындаған қос қыз жан-жақтан қаумалап алған майдандастарының қошеметіне емес, өздерінің осындай маңызды іске дайын екендіктерін сезініп, қуанғанды. Жасыратыны жоқ, Хиуаз апай соғыс жылдары тірі қалғанына қайран қалатынға ұқсайды. Ол кісінің олай дейтін жөні бар. Оғы тек жерде ғана емес, көкте де күні-түні атқылаған жаумен аспандағы шайқаста 300 рет болып қайтқан Хиуаз апай ұшақтан 14 рет құлапты. Төрт мәрте ауыр жарақат алып, есін жиысымен ұрыс даласына қайта оралып отырған. Айта берсе, ол кісінің майдандағы ерлігі бір мақалаға сыймайды да. Бір білетініміз, ол жаумен шайқаста асқан ерлік көрсете білді. Қазақтың жас қызы Ұлы Отан соғысы жылдары Марина Раскова басқарған 46-гвардиялық түнгі бомбалаушы – ұшқыштар полкінде штурман қызметін атқарған. Майдандағы ерлігі үшін ол «Қызыл жұлдыз», II дәрежелі «Отан соғысы» ордендерімен және көптеген медальдармен марапатталған. Ал төсіндегі «Еңбек Қызыл Ту» ордені соғыстан кейінгі жылдардағы елеулі еңбегінің жемісі. Бейбіт өмірде көрсеткен еңбегіне де қысқаша тоқтала кетсек, артық етпес. Хиуаз Доспанова «Абай» операсы мен «Шоқан Уәлиханов» драмасын сахналауға, «Медеу» спорт кешенін салуға және көптеген тарихи маңызы бар еңселі ғимараттардың құрылысына ер азаматтармен иық тірестіре жүріп араласып, көптеген игі жұмыстардың ортасынан табылды. Мұның бәрі апамыздың өзі айтқандай «әрекетсіз отыра алмайтындығының» белгісі. Соғыстан кейін лауазымды қызметтер атқарған Х. Доспановаға Елбасының Жарлығымен Халық қаһарманы атағы берілген болатын.

Бала сүйіп, сүйікті әже атанып отырған Хиуаз апай Соғысты Берлин түбінде аяқтаған ол Жеңіс күнін Москваның Қызыл Алаңында тойлағанды армандаған екен. Ол арманына да жетеді. Енді міне, арада 63 жыл өтті. Белгілісі бар, белгісізі бар, Ұлы Отан соғысының кез келген қаһарманының ерлігі мен бейнесі тарих беттерінде мәңгі сақталып, ұрпақ алдында қашанда асқақ көрінетініне кәміл сенуге болады. 2008 ж. мамырдың 21 Алматы қаласында 86 жасында дүниеден озды.

Доспанова Хыйуаз Каировна (1922—2008) — единственная лётчица-казашка Великой Отечественной войны, штурман-стрелок. Народный Герой Республики Казахстан. Хыйуаз Доспанова была зачислена штурманом-стрелком в 588-й ночной бомбардировочный авиаполк. Боевые задания выполняла на Южном фронте, Северном Кавказе, в Закавказье, Украине и Белоруссии.

Награды

Звание: Гвардии старший лейтенант.

Ишағы Жағыларова

Ұлы отан соғысына халқымыздың ұлы ақыны Абай атамыздың ұрпақтары, немерешөберелері қатысқаны бүгінде мәлім. Қолда бар деректерге сүйенсек, олардың жалпы саны тоғыз. Ұлы Абай Ділдадан Ақылбай, Әкімбай, Әбдірахман, Мағауия және Гүлбада өсімді төрт ұл және бір қыз бала сүйген. Бұлардың ішінде Ақылбайдың Әубәкір деген баласынан туған Ғабдысәлім мен Әлихан Ұлы Отан соғысы басталған кезде Шымкент облысынан майданға аттанады. Ал, Мағауияның үш бірдей немересі – Құтайбадан (*Мағауияның ұлы*) туған Берекехан, жағынан да туған Жошыхан және Иісжан есімді бір ұлы мен бір қызы соғыстың сұрапыл күндерін басынан кешіреді. Ишағы Жағыпарқызы – Мағауияның немересі. Ишағы ата-анасынан ерте айрылды. 1934 жылы Шығыс Қазақстан облысы, Новошұльба ауданынаң Уба-Форпаст ауылында мұғалім болып қызмет істеп жүрген әкесі қайтыс болды. Арада жыл өткен жоқ, анасы да көз жұмды. Ата-анасыз қалған Ишағы 1935-1942 жылдары Семей қаласындағы интернатта тәрбиеленді. Соғыс басталған соң көп ұзамай-ақ әскери комиссариатқа барып, майданға өз еркімен баруға өтініш жазды. Өтініш қабылданып, екі күннен кейін Қиыр Шығыстағы Хабаровскідегі кіші авиамамандарын даярлайтын мектепке аттанды. Курсты жедел бітірген Ишағы авиамеханик мамандығына ие болды. Ұшақпен ұшу, одан секіру, аспаннан жауға жаңбырдай жаудырын оқ ату сияқты жаттығулардың бәрін үйреніп алды.

Ишағы апамыздың сінірген еңбегі мен ерлігі ескерілмей қалған жоқ. Ол <<II дәрежелі <<Отан соғысы>> орденімен, <<Кеңес Одағының Маршалы Г.К Жуков>> медалімен және тағы да басқа көптеген медальдармен марапатталған.

Шәмшібану Әмірова

1943 жылы Ишембай қаласынан комсомолдық жолдамамен Отан қорғауға аттанған Шәмшібану Әміров Уфа қаласындағы аспаздар дайындайтын курсқа келіп түседі. Бірақ, бірінші Беларусь майданының 135-ші байланыс батальонына жіберілген ол аз уақыт аспаз болып жүріп, байланысшы мамандығын менгеріп алады. Шәмшібану Рокоссовский басшылық еткен Бірінші Беларусь майданы құрамында Пензь, Лодзь қалаларын басып өтіп, Висла өзені арқылы Варшава, Люблин, Шверин қалаларын дұшпаннан азат етуге қатысты.

Женіс күнін Берлин қаласында Рейхстагта қарсы алды. Жоғары Бас қолбасшы Сталиннің өзі қол қойған бірнеше мақтау қағазын алды. <<Варшаваны азат еткені үшін >>, <<Берлинді алғаны үшін>> медальдарымен марапатталады.

Әкіма Ақжолова

Әкіма Оңтүстік Қазақстандағы Қапланбек ауылындағы орта мектепті бітірген тұста соғыс басталып кетті. Майданға өз еркімен барғысы келетіндіктерін білдіріп, аудандық әскери комиссариатқа өтініштерін тапсырып жатқан қыз-келіншектер де дайындайтын кыста мерзімді курста оқып, авиаторшы мамандығын алды. Оны бітіргеннен кейін 580-ші авиаполкінің атқыштар тобына жіберілді де Ленинградты әуе шабуылынан қорғайтын зенитшілер тобының командирі болып тағайындалды. Іскерлік пен қаһармандық көрсеткені үшін сержант Әкіма Ақжолова «Әуе шабуылынан қорғау әскерлерінің үздігі» деген атаққа ие болды. Ол басқарған зенитшілер Ленинград қаласын бомбалап жүрген немістің екі ұшағын атып түсірген ерлік қимылдары үшін «Қызыл Жұлдыз» орденімен марапатталды. Соғыстан кейін Оңтүстік Қазақстан облысында жауапты партия, совет қызметтерін атқарды.

Мәлеке Тоқтамышова

Соғыстың алғашқы күндері Орал қалалық комиссариятына «майданға жіберуінізді сұраймыз», деген қыздың өтініші келіп түсті. Олардың ішінде Мәлеке де бар еді. Көп ұзамай қыздар Подольск қаласындағы менгенлер мектебіне жіберілді. Мергендер мектебін ойдағыдай аяқтаған Мәлеке 1941 жылдың қыркүйегінде майданға кірді. Бір айдың ішінде мерген Тоқтамышева өлтірген фашистер саны он беске жетті. Ұрыстың қызған бір күні Мәлике дұшпанды аңдып жүріп, неміс мергенімен бетпе-бет ұшырасып қалды. Қарғыс атқыр фашист алдымен аңғарып, Мәликеден бұрын атып үлгерді. Сөйтіп ол ауыр жараланды. Араға үш күн салып, қайтыс болды. Осыдан бір айдан астам уақыт бұрын ол «Ерлігі үшін» медалімен марапатталған еді.

Жалынды жауынгер қыз, ефрейтор Мәлике Тоқтамышева Витебск облысындағы жауынгерлер зиратына қойылды.

Қалзия Асанова

Қалзия Асанова-1942 жылдың сәуірінде Қызылорда қаласындағы әскери комиссариатқа келеп, ерікті түрде майданға сұранды. Мамыр айында 22 құрбысымен бірге Саратов қаласына келіп түсті. Парашютшілер мен зеңбірекшілер курсын тәмамдаған бір топ қыз 16-шы дивизияның, 271-ші полкінің 1-ші батальонына жіберілілді. Орел қаласының түбінде болған шайқаста Кальц басқарған зеңбірекшілер фашистің ұшағын атып түсірді. Алғашқы награда —«Ерлігі үшін» медалін алды. Қазақ қызы батысқа бет алған майдан шебінде Варшава, Прага, Будапешт қалаларын азат етуге қатысты. Сан рет аспаннан жау ұшағын жайратып, Ұлы Женістің ерлік шежерісіне өзіндік үлес қосты.

Майдангер Қалзия Асанова- I және II дәрежелі «Даңқ» орденінің иегері. Жеңіс күнін Берлинде қарсы алды.

Алтынай Есболатова

Алтынай Айтқызы 1923 жылы бұрынғы Талдықорған облысы Ақсу ауданындағы Бұған ауылында дүниеге келген. Алтынай Матай бекеттеріндегі машинистін көмекшісін даярлайтын алты айлық курсты тәмамдады. Бұл -1941 жылдың жазы болатын. Украина майданында оқ пен оттың арасында төрт жыл бойы аманат еткен жүкті жеткізу.

Сталинградқа жанармай, оқ-дәрі таситын. Маршал Жуковтың бұйрығы бойынша немістің фельдмаршалы Паулюсты поезбен Мәскеуге қазақтың қара қызы Алтынай жеткізді. Алты ай жүк поезді қираған қалалар мен бұзылған көпірлерге құрылыс материалдарын тасиды. Соғыста қолға түскен байлықты Ордерге тасып, теңіз кемелеріне тиеді. 1945жылдың маусымында оларды Шығыс майданына ауыстырды.

Алтынай I және II дәрежелі «Ұлы Отан соғысы» ордендері мен «Сталинградты қорғағаны үшін», «Украинаны азат еткені үшін», «Германияны жеңгені үшін», «Ұлы Отан соғысының ардагері», «Еңбек ардагері», «Ерен еңбегі үшін» медальдарымен марапатталған.

Ажар Оразғалиева

Ажар Оразғалиева Атырау облысы, Доссор жерінде дүниеге келген. Соғыс басталар жылы 8—сыныпта оқитын тұлымы желбіреген қыз болатын. 1942 жылы өз еркімен сұранып, майданға аттанып кете барды. Бір айлық курсты бітіріп зенитші болды. Бұлардың міндеті белгіленген жерді қорғау еді. Киев, Курск, Будапешті азат етуге қатысты. Соғысты Берлинде аяқтады. Соғыста көрсеткен ерлігі үшін Ажар Оразғалиева «Қызыл Жұлдыз», II дәрежелі «Ұлы Отан соғысы» орденімен, «Ерлігі үшін», Ұлы Отан соғысның отыз жылдығы, қырық жылдығы, елу жылдығы медальдарымен, «Ерен еңбегі үшін», «Кеңес одағының маршалы Г.К.Жуков» медалімен марапатталған.

Ажар Оразғалиева соғыстан кейін қазіргі «Ақтөбемұнайгаз» ашық акционерлік қоғамына қарасты Кенқияқ елде мекеніндегі мұнай өндіру басқармасында қызмет атқарды.

Бибінұр Тынысбекова

1942 жылы Бибінұр Талғар аудандық әскери комиссариатына өзі кепіп: -«Мені майданға алыңыздар, кеңес офицерінің қызымен, әкеммен бірге мен де соғысқым келеді», -деп арыз берді. Бұл кезде ол жаста ғана болатын. Алғашында көнбеп еді, бірақ әскери комиссар соңынан Бибінұрдың талабын қанағаттандырды.

- Әскерге шақырылған бетте, -дейді Бибінұр,- бір топ қызды қырғыздың Токмақ қаласына алып келді. Біз мұнда үш ай әскери дайындықтан өттік. Әскери аэродромдарда жұмыс істеуді үйрендік. Бес жүзден астам қыздар түрлі әскери мамандықтар алып шықтық. Бізді Қиыр шығысқа жөнелтті. Мұнда әскери аэродромда жұмыс істедік. 1943 жылдың көктемінде І Беларусь майданына келдік. Содан кейінгі майдан жолдарын Румыния, Венгрия, Австрияның қалаларын азат ету үшін жалғастырып, соғысты Берлинде аяқтады.

Ол майданда көрсеткен ерліктері үшін І, ІІ-дәрежелі «Отан соғысы» ордендерімен марапатталды. Соғыстың кейін әртүрлі жауапты қызметтер атқарды.

Нұрғаным Байсейітова

Нұрғаным Бейсейітова 1923 жылы Орал облысы Ордана ауданы «Толыбай терек» деген жерде дүниеге келген. Нұрғанымның 9 сыныпты тәмәмдап қызықты жазғы демалыста жүрген кезінде Ұлы Отан соғысы басталды. Соғыс хабарын жас қыз қалалық әскери комиссариаттың табалдырығын тоздыра жүріп, ақыры өз еркімен 1942 жылдың сәуір айында бір топ құрбылары – Роза Әбдірахманова, Халима Бекеева, Майра Мақатова, Забиха Наушовалармен бірге Мәскеуге радиистер дайындайтын курсқа жіберілді. Үш жыл бойы Беларуссия жерінде 8-партизан бригадасының құрамында, жау тылында аса маңызды стратегиялық операцияларға қатысты. Соғысты Польша түбінде аяқтап, елге оралған Н. Байсейітова кейінгі өмірін жас ұрпақ тәрбиесіне арнаған. Беларуссия жерін азат еткеннен кейін Кенес үкіметі Н Байсейітованы «Қызыл Жұлдыз» орденімен, «Отан соғысының партизаны» және басқа медальдармен марапаттады.

Рәзия Ысқақова

Рәзия Ысқақова 1936 жылы жеті жылдық мектепті бітірген соң Шымкент қаласындағы медициналық училищені бітіріп, фельдшер мамандығын алды. Өзі сұранып, 1941 жылдың қазан айында әскери фельдшер болып соғысқа аттанды. Рәзия І-ші Украина майданында генерал П. Рыбалко қолбасшылық еткен танк армиясына қарасты 55-танк бригадасында фельдшер болды. Жауын тұрған қорғасын оқтың арсынан талай жаралыларды алып шықты. Рәзия Сталинградтан бастап Харьковті, Киевті, Варшаваны азат етуге қатысты. Праганы азат етуге тағы да 44 жаралы жауынгерді майдан шебінен алып шықты.

«Кызыл Жұлдыз» орденімен, «Жауынгерлік ерлігі үшін» медалімен марапатталған. Халықаралық Қызыл Крест Комитетінің «Флоренс Найтингейя» медалінің иегері. Оны Ұлы Отан соғысы кезінде Кеңес Одағы бойынша 26 медбике, ал Қазақстаннан 3 фельдшер ғана алған, соның ішінде беделді бұл медальдің иегері- мейірімді жан Рәзия Ысқақова болды.

Сара Сартбаева

«Егер әскерге алмайтын болсаныздар, ең бірінші эшелонмен өзім кетемін», - деп қайта-қайта майданға сұрана берген Сара Сартбаеваны әскери комиссариаттағылар оны майданға уақытша санитарлық поезддің әскери фельдшері етіп жіберді. Воронеж түбіндегі шайқастардың бірінде жаралыларға жәрдем көрсетіп жүрген фельдшер қыздың миы шайқалып, контузия алады. Бұл- 1942жыл болатын. Ол госпитальда бір ай емделіп, майданға қайта сұранды. Бұл жолы ол әскери госпитальға жіберіліп, Беларуссия, Польша, Германия жерлерінде қиын- кеспі шайқастарда жүздеген жаралы солдаттар мен офицерлерді бораған оқтың астынан алып шықты. Жеңіс күнін Сара Берлинде 3661-ші эвакуациялық госпитальдің бөлім бастығы болып жүргенде қарсы алды. Сол күні Рейхстанг қабырғасына өз қолтанбасын қалдырды.

Майдангердің барлық жауынгерлік жіне еңбек наградаларымен түскен суреті бар. Олардын арасында «Қызыл Жұлдыз», дәрежелі «Ұлы Отан соғысы», «Еңбек Қызыл Ту» ордендерін ұзын саны оннан ап жығылатын медалдардың, КСРО және Қазақ КСР денсаулық сақтау ісінің үздігі» белгілерін атап өтуге болады. Ардагердің ең соңғы алған наградасы – «Астана» медалі.

